

NAD DVACETI ROČNÍKY PRÁVNĚHISTORICKÝCH STUDIÍ

Akademik Václav Vaněček

Založení Československé akademie věd v roce 1952 vneslo do české a slovenské právní historie mimořádné oživení a dalo jí řadu nových podnětů. Zásahu o to měl především zakladatel a první prezident ČSAV akademik Zdeněk Nejedlý, který jasně viděl význam marxistického studia tisícileté české státnosti a uvědomoval si, jak mnoho česká historiografie dluží opravdu vědeckému, soustavnému a hlubokému bádání o vývoji české právní kultury a výzkumu obdobných jevů - v době starší i nové - na Slovensku.

Téměř současně se vznikem Akademie vznikl i Kabinet ČSAV pro dějiny státu a práva, později začleněný do nového Ústavu státu a práva ČSAV a v roce 1955 byl vydán první svazek Právněhistorických studií, jejichž tiráž v prvních ročnících nese i jméno Kabinetu jako pracoviště, které tento periodický sborník začalo vydávat.

V dalších letech vyšel každý rok jeden svazek PHS průměrně o 300 stránkách, a to do r.1969 tiskem, odtud až na další ofsetem.

Lze říci bez nadsázky, že v dosud vyšlých 19 svazcích se nalézá nepřehledné bohatství vědeckého materiálu, analytického i syntetizujícího, k dějinám státu a práva v Československu i v řadě jiných zemí, počínaje epochami prvotně pospolné společnosti a starověku a konče živou současností. Provedené statistické šetření (K.Adamová) ukazuje, že až do 18. svazku včetně bylo v Právněhistorických studiích uveřejněno 141 statí k československým právním dějinám (o celkem 3127 stránkách) a 49 statí o 1194 stránkách k dějinám jiných zemí a národů, z toho 7 statí o 150 str. k dějinám jiných socialistických zemí. Podíl slovenských autorů činil 29 příspěvků o 638 stránkách.

Rozlišeno podle období, vykazuje uvedený počet prací k československým právním dějinám 3 statí (99 str.) k době před 10.stoletím, 25 statí (491 str.) k období 10.-14.stol., 26 statí (557 str.) k období stavovské monarchie, 19 statí (400 str.) k absolutismu, 28 statí (592 str.) k době 1848-1918 a 50 statí (988 str.) k době po r. 1918.

Od prvního ročníku mají všechny články uveřejněné v PHS r e s u m é v některém světovém jazyku.

Mimoto obsahují všechny dosud vyšlé ročníky cenné údaje a poznatky k vývoji právněhistorické vědecké práce v Československu i jinde (zprávy z vědeckých zasedání, kongresů a konferencí, nekrology, články k osobním jubileím), dále příspěvky diskusní a počínaje šestým svazkem také (vedle recenzí zahájených už ve čtvrtém svazku) krátké zprávy-anotace o nově vycházející odborné literatuře, domácí a zahraniční. Tím se tento periodický sborník stal nezbytným doplňkem každé vědecké knihovny, která si činí nárok na úplnost informací o společenských vědách vůbec a o historiografii zvláště.

Zamyslíme-li se nad o b s a h e m dosavadních ročníků PHS a kládeme-li si otázku, které práce zde uveřejněné znamenaly trvalý vědecký přínos a nepozbyly dodnes hodnot, pro něž kdysi byly přijaty k uveřejnění, nemůžeme nevyjít ze zkušenosti, že méně aktuálními, ne-li přímo mrtvými složkami každého sborníkového díla, časopisu apod. nezadržitelně se po čase stávají stati, jež byly publikovány z různých vnějších podnětů a důvodů, a ovšem zejména ony, jež byly napsány a uveřejněny pod různými tlaky, tak běžnými v letech padesátých. Musíme zde však konstatovat, že kupodivu PHS po této stránce obstály poměrně dobře a že v nich až na malé výjimky (sv.3) jsou naznačené případy vzácné. Totéž platí ostatně i o kritických letech 1968-1969, kdy se v PHS nenalezne prakticky nic, co by nasvědčovalo, že sem snad zasáhly vlivy tehdejšího ideologického zmatku.

Seřazeny chronologicky a posuzovány zejména podle kritéria častého citování v literatuře byly nejzávažnějšími ty články, jež se týkají i jiných vědních oblastí a nacházejí už proto širší odezvu ve společenskovědní literatuře, ať již naší či zahraniční. Patří sem tematika keltská, germánsko-římská, velkomoravská a polabsko-slovanská z ročníků III. (1957), V. (1959) a IX. (1963); problematika českého právníckého humanismu z ročníku VII. (1961) vydaného u příležitosti pětistého výročí narození Viktorina Cornelia ze Všehrd; stati věnované otázkám státu, práva a právnictví v posledních fázích feudalismu z ročníků III. (1957), VI. (1960), X. (1964), XI. (1965), XIV. (1968), XVI. (1971) a XVII. (1973); a konečně příspěvky k právním dějinám doby 1918-1945 soustavně zařazované skoro do všech dosud vyšlých ročníků.

Programově byla sledována tematika husitská a přednostně byly rozvíjeny otázky právního postavení poddaných za feudalismu a proletariátu za kapitalismu. Zvláštního vyzvednutí zaslouží zde polemika J.Kejře

a VI. Procházky proti Fr. Grausovi o výkladu dějin venkovského lidu v předhusitských Čechách, publikovaná ve svazcích V. (1959) a VII. (1961).

Paradoxním jevem je, že daleko větší pozornosti se těší právněhistorické příspěvky právě k časově odlehlejším problémům, zatímco mnohé, jakkoli obsahově cenné stati z dějin státu a práva recentních období zůstávají buď bez povšimnutí anebo jsou zaznamenávány jen formálně. Tak archeologové nezřídka těží z toho, co PHS přinesly k celému prvnímu tisíciletí naší éry a zejména k problémům Velké Moravy a polabských Slovanů (práce předčasně zesnulého Vladimíra Procházky). Literárním historikům neunikají naše příspěvky k bohaté minulosti českého právníckého písemnictví, husitologové sledují články v PHS k počátku 15. století a historikové-neprávníci zaznamenávají zejména pestré právněhistorické příspěvky k vývoji sociálnímu a k dějinám třídních bojů. Romanisté vítají římskoprávní obsah PHS (zvláště stati Kinclovy a Bartoškovy), orientalisté články a referáty k dějinám blízkého i vzdáleného východu, slavisté a germanisté nacházejí zde řadu prací svého zájmu a badatelé slovenští živě sledují vše, co PHS přinášejí k starší i mladší minulosti Slovenska, v první řadě k vývoji po r. 1918 (např. o slovenské republice rad v roč. I., V. aj.).

Z význačných právněhistorických výročí, která se za poslední dvě desetiletí vyskytla a měla přímý význam pro vývoj státu a práva v Československu, nebylo v PHS opominuto žádné. Tak v roč. VII. bylo vzpomenuo jednak 15. výročí lidovědemokratického Československa, jednak pětistého výročí narození Všehrdova, jednak 40. výročí založení KSČ (viz také v roč. VIII.). K 500. výročí mírových návrhů krále Jiřího měly příspěvky ročníky IX. a (nepřímo) X. Výročí 1918-1968 připomněly PHS odbornými statemi "K historickým kořenům 28. října 1918" ve svazcích XIV. a XV. Ročník XVII. osvětloval jednak vznik KSČ před 50 lety, jednak události Pařížské komuny před 100 lety. Svazek XVIII. vzpomněl třiceti let od uzavření československo-sovětské smlouvy z r. 1943 a také 625. výročí založení University Karlovy. Ve svazku XIX. zabývají se PHS jubileem Slovenského národního povstání a 30. výročím osvobození Československa Sovětskou armádou.

Ve všech svazcích dosud vyšlých dominují přirozeně dějiny českého státu a české právní kultury, přičemž byla věnována pozornost nejzávažnějším jevům z dějinného vývoje jak za feudalismu, tak za kapitalismu. Pokud jde o tisícileté dějiny předkapitalistické, jsou v dosavadním obsahu PHS celkem rovnoměrně zastoupeny jak dějiny státu, státního práva a české státnosti (zvláště také novodobé od třicetileté války), tak vlastní dějiny státu a právní kultury, a to se zřetelem nejen k právu šlechtickému (zemskému), ale i k právu městskému a pozemkově vrchnostenskému. Hodnotné příspěvky byly podány k feudálnímu právu majetkovému a proces-

nímu, manželskému, hornímu a lennímu i k některým dalším úsekům, zvláště k vývoji právní úpravy poměrů poddanských.

Pro epochu kapitalismu vedle příspěvků k dějinám novodobé české státnosti od r. 1848 převládají práce osvětlující základní rozpory této společenské formace, a to po stránce ekonomické i v ohledu politickém, jak se zrcadlily v nejrůznějších odvětvích práva. Počínaje buržoazním právem ústavním, přes právo trestní a procesní až k úpravě práva pracovního přinesly dosavadní ročníky PHS rozsáhlý výběr témat k vývoji státu a práva za Rakouska, za předmnichovské republiky i za okupace, se stálým zřetelem k třídnímu boji, k souvislosti ekonomiky a práva, k rozvoji dělnického hnutí a k boji národně osvobozeneckému.

Co se týče využití právní historie k výuce na právnických fakultách, neponechaly PHS ani tuto problematiku stranou (viz roč. II. a XVII.) neboť je jasné, že právě zde je jeden z hlavních bodů, zakládajících význam vědecké práce právněhistorické v dnešní době vůbec.

Z tematiky hraničící s jinými vědními oblastmi zaslouží zmínku lexikograficky zaměřené příspěvky z pera Vladimíra Růžičky sledující zpracovávání české právní terminologie v jejím vývoji (roč. III., IV., VI., VIII., IX.) a lingvisticky založené články bohemisty Emanuela Michálka (roč. VII., XI.).

Soustavně byly podávány v průběhu uplynulých dvou desetiletí zasvěcené referáty o odborných právněhistorických zasedáních, a to doma i za hranicemi, pokud se jich českoslovenští delegáti účastnili. Přesvědčivě je zde dokumentováno úzké sepětí redakčního kruhu PHS s jednou z nejzávažnějších stránek současného vědeckého života v dané oblasti.

O vážnosti, kterou si PHS získaly v našem vědeckém světě, svědčí skutečnost, že pro ně napsali cenné příspěvky i badatelé neprávnickí, zvláště historikové (F.M. Bartoš, J. Kudrna, Zđ. Šimeček, A. Haas, Fr. Hoffmann aj.), stejně jako příležitostně s PHS spolupracovali pracovníci z oborů lingvistiky, archeologie, literární historie, archivnictví a dalších. Mimořádný důraz je třeba položit na to, že v průběhu druhého desetiletí byly získány některé původní příspěvky také od právníků a historiků sovětských, polských, maďarských, německých (NDR) a rumunských.

V této souvislosti není nezajímavé, že jeden z dosud vyšlých ročníků, totiž pátý (1959), je už dávno rozebrán a že z několika dalších ročníků je na skladě jen nepatrný počet výtisků. Při vhodné komerční propagaci (zvláště také na Slovensku) bylo by nepochybně možno odběr tohoto jediného československého právněhistorického periodického sborníku značně zvýšit, zejména kdyby atraktivnost knihy byla zesílena opět návratem k výrobě tiskovou sazbou. Od r. 1970 jsou totiž PHS bohužel vyráběny fototypickou cestou, ač nakladatelství Academia spolu s vydava-

teli tuto změnu považovalo původně za opatření jen přechodné, mimořádné, a dočasné.

V letech 1968-1969 podniklo sice nakladatelství Academia propagační kampaň ke zvýšení odběru PHS vydáním a rozesláním náborových prospektů pro domácí zájemce i pro zahraničí (ve světových jazycích), ale události z tehdejších let nedovolily výsledky této akce náležitě využít.

Jakkoli svým obsahem PHS celkem nezůstávají pozadu za právněhistorickými periodiky zahraničními, jež jsou zčásti jejich staršími sestrami (francouzská *Revue historique de droit français et étranger*; holandský *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*; španělské *Anuario*; polské *Czasopismo prawnohistoryczne* atd.), zčásti jejich následovnicemi (maďarské *Jogtörténeti tanulmányok*), zevní výpravou nyní za všemi právě uvedenými daleko zaostávají. Pokud jde ovšem o západoněmecký *Zeitschrift der Savignystiftung für Rechtsgeschichte*, vycházející už po dlouhá desetiletí ve třech sériích, germanistické, romanistické a kanonistické, nemohou se s ním PHS svou informační hodnotou, mezinárodním dopadem a vahou ani zdaleka měřit, nemluvě o rozsahu a zevním vypravení.

Ačkoli PHS od počátku usilovaly o co nejširší tematický záběr, takže zde jsou v průřezu dvou desetiletí zastoupeny články o právní a politické kultuře starověku (v tom i starého Orientu), středověku i nové doby, přece jen je jasné, že jejich těžiště bylo a je v právních dějinách československých. Marxistické zpracování českých a slovenských právních dějin je nyní již bez PHS nemyslitelné, právě tak jako výuka a tvůrčí vědecká práce na všech čtyřech dnešních našich právnických fakultách. Právní historikové vyšli z pracovišť ČSAV počínaje někdejší Kabinetem pro československé právní dějiny jsou svou vědeckou tvorbou spjatí s PHS zcela nerozlučně.

Vzhledem k tomu, že na Slovensku sborník podobného odborného zaměření dosud nevychází, uchyluje se právněhistorická vědecká tvorba slovenských badatelů z velké části do PHS, takže má tato sborníková řada po celá dvě desetiletí charakter celostátní, a to zdaleka ne pouze formálně.

Autoritu, vážnost a oblibu získaly si PHS svými dosavadními svazky také v zahraničí, a to nejen v socialistických zemích, ale i na Západě, kde se čtou jednak v původním textu, jednak v cizojazyčných souhrnech. Znalost PHS doma i za hranicemi rozšířila se zejména také zásluhou jejich rubrik recenzí, anotací a diskusí. Výše uvedeným západním periodikům, zevně mnohem lépe vybaveným, tvoří tak PHS vědomě a plánovitě kulturní i politickou protiváhu, usilující o to, aby se po boku právněhistorických sborníků z ostatních socialistických zemí staly publikačním orgánem, který by bylo lze považovat za závažné středisko marxistické

práce o dějinách státu, práva, právnictví a do značné míry i dějin politických a právních učení v Československu.

Celkově zrcadlily PHS v celé dosavadní řadě svých ročníků poměrně věrně rozvoj vědeckého bádání na úseku právních dějin v Československu a zčásti i v zahraničí. Jak bylo naznačeno již výše, v padesátých letech se redakci v podstatě podařilo vyhnout se úskalí dogmatismu a výstřelků tehdejšího kultu osobnosti. V šedesátých letech pak zůstaly PHS uchráněny před vlivy revizionismu a zejména nepodlehly pravičáckým úchylnám z let 1968-1969. Soustavně naopak poskytovaly vždy podporu všemu, co může prohloubit a rozšířit spolupráci mezi historiky státu a práva veškerého socialistického společenství národů.

Pro oblast tvůrčí vědecké práce na úseku dějin práva a právnictví u nás staly se tak PHS nenahraditelným orgánem, který hluboko vrostl do českého i slovenského vědeckého života, jehož je integrující a závažnou složkou.

Rozvoji právněhistorické práce se pokusily PHS v rámci svých možností i napomáhat tím, že stimulovaly - zvláště u mladých autorů - novou vědeckou tvorbu a orientovaly ji na úseky, v nichž obohacování a rozšiřování našich vědních poznatků bylo obzvláště naléhavé. V posledních letech činily tak v intencích usnesení nejvyšších stranických orgánů KSČ, v první řadě aplikováním směrnic z usnesení XIV. sjezdu KSČ, tak jak byly rozvedeny pro náš vědní obor zejména na celostátní oborové konferenci historiků státu a práva¹⁾ konané v Brně ve dnech 17. a 18. října 1972. Odtud také vyplývá obsahové zaměření PHS nejen pro nejbližší léta, ale i v dlouhodobé perspektivě, přičemž závažnou úlohu mají přirozeně i zkušenosti z dosavadní dvacetileté kolektivní redakční práce a neméně i závěry ze srovnání obsahu a poslání našich PHS s obsahem a posláním jiných právněhistorických periodik, jak byly - alespoň hlavní z nich - vyjmenovány výše. Těžiště obsahu našich PHS musí zůstat především v oblasti zveřejňování nových vědeckých poznatků o vývoji státu, práva a právnictví na území Československa. Je to úkol nezastupitelný, pro který od jiných periodik, ať ze zemí socialistických či ze Západu, těžko lze očekávat více než pomoc příležitostnou a nahodilou, byť jakkoli cennou a vítanou. Soustavné publikování výsledků vědecké práce o problémech dějin státu a práva na území Československa nelze požadovat ani od periodik, jež v Československu vycházejí pro právní vědu vůbec (typu "Právník") nebo pro historiografii, nemluvě o jiných spole-

1) Právník, roč. 112, 1973, str. 401-426.

čenskovedních periodikách, ač ani jejich redakce se nijak zásadně historickoprávním příspěvkům neuzavírají.

Pro nejbližší ročníky PHS hodlá redakční kruh objednávat, vyhledávat a přednostně umísťovat studie, stati a jiné příspěvky zejména z těchto pěti tematických oblastí:

1. Metodické otázky vědecké práce právněhistorické a vysokoškolské výuky dějin státu a práva. Další rozpracovávání problémů projednávaných na oborové konferenci v říjnu 1972.

2. Sociálně revoluční hnutí v buržoazních státech Evropy v 19. a 20. století a jejich odraz v právním vývoji, zejména v zákonodárství, justici a správě.

3. Dějiny právnictví v českých zemích a na Slovensku, zvláště se zřetelem na problematiku vyučování právu, na vývoj právní vzdělanosti a právní kultury vůbec.

4. Základní formy přechodu od kapitalismu, resp. od předkapitalistických formací k socialismu a jejich odraz ve vývoji socialistických a rozvojových států a právních systémů, zvláště po druhé světové válce.

5. Problematika tzv. Svaté říše římské a jejího vztahu k Českému státu v 9.-19. stol. a v období 1648-1806 zvláště.

Je to program, který byl v r. 1975 projednán a schválen vědeckým kolegiem Československé akademie věd pro vědy o státu a právu. K tomu ovšem je třeba dodat, že také jiná tematika zpracovaná na náležité vědecké úrovni bude kladně přijímána. Lze tu poukázat na to, co bylo řečeno na oborové konferenci v r. 1972 o tom, že aktuálnost právněhistorické tematiky nelze chápat úzce a jednostranně, např. jen vyzvedáváním recentního vývoje. "Společenská aktuálnost je výslednicí více kritérií; může být určena i momenty, při nichž je dána političnost složitějšími souvislostmi. A pak i tematika časově vzdálenější může se stát velmi aktuální." 2)

Redakční kruh PHS bude proto do dalších desetiletí usilovat o to, aby se vyplnily mezery, které po druhé světové válce v našich právních dějinách vznikly zanedbáním celých dlouhých a složitých úseků české a slovenské minulosti mezi 9. a 19. stoletím a aby byla věnována patřičná pozornost i problémům z dějin státu a práva jiných zemí a národů, pokud je naši pracovníci mohou úspěšně zpracovávat, a to zejména za použití srovnávacích aspektů, jejichž důležitost - vzhledem k naléhavé potřebě syntetického pohledu na světové dějiny státu a práva - stále stoupá. Právní dějiny starověku včetně problematiky římskoprávní nemohou zůstat stranou našeho zájmu stejně jako závažná témata z vývoje právní a politické kultury rozvojových zemí nebo jako klíčové problémy

2) Právník, roč. 112, 1973, str. 416.

dějiny politických a právních ideologií, kde namnoze "domácí" i "světová" problematika se nerozlučně prolíná.

Pokud jde speciálně o dějiny státu a práva v Československu, hodlá redakční kruh PHS podporovat studium vybrané tematiky z vývoje českého práva zemského a městského; z problematiky tisícileté české státnosti; z vývoje politických a právních institucí na území Slovenska; z dějin státu a práva po první i druhé světové válce; z dějin politických a právních učením a všech jiných vědecky pojatých otázek našeho oboru.

Do jaké míry se tento program podaří splnit, ukáží příští desetiletí. Nelze totiž zapomínat na to, že PHS samy o sobě nejsou vědeckým pracovištěm, ale že jsou odkázány na produkci především právnických fakult, jejichž vědeckou aktivitu mohou sice ovlivňovat, ale jen nepřímo a sotva způsobem rozhodujícím. Situace zde po vyčlenění právní historie z Ústavu státu a práva ČSAV ani zdaleka není příznivá. Katedry právnických fakult se stále více soustřeďují na úkoly pedagogické, jimiž jsou jejich pracovníci - ostatně málo početní - vesměs přetížení. Plány jejich vědecké práce nestačí pokrýt to, co bylo na předchozích řádcích podáno jako základní rysy edičního programu PHS na další léta. Vlastně jsou dnes PHS jediným stálým společným centrem československých právních historiků. Je přirozené, že funkci někdejšího Kabinetu ČSAV pro dějiny státu a práva nahradit nemohou stejně jako je jasné, že by znovuzřízení pracoviště pro dějiny státu a práva v rámci buď ČSAV nebo University Karlovy teprve náležitě rozvinulo tento obor a přispělo by nadto rozhodujícím způsobem i ke zvýšení významu Právněhistorických studií.

A tak nezbývá, než aby redakční kruh Právněhistorických studií jako dosud - ale s úsilím ještě zvýšeným - soustavně vyhledával, a to s předstihem, možnosti autorské spolupráce, včas objednával u vhodných vědeckých pracovníků, právníků i neprávníků, příspěvky na témata, jež vytyčený ediční program předvídá a citlivě vybíral z toho, co nadto, z vlastní iniciativy, další autoři nabídnou nebo přímo na redakční stůl zašlou. Je to ediční práce odpovědná, nesnadná, ale vděčná. Nejlepší odměnou za ni budou vydavatelům i redaktorům nové svazky PHS odpovídající na požadavky společenské objednávky,³⁾ přinášející nové vědecké poznatky, přispívající k "utváření socialistického vědomí lidu na principech vědeckého světového názoru", pomáhající při výchově nejen právníků, ale "všech našich občanů v duchu socialistického vlastnictví a proletářského internacionalismu", "aktivně se účastnící boje revolučních sil proti světovému imperialismu"⁴⁾ a všestranně uplatňující myšlenku mírové spolupráce lidí dobré vůle všech národů světa.

3) K tomuto pojmu viz B. K u č e r a, Právník, roč. 112, 1973, str. 422 - 426.

4) Srov. znění rezoluce z Právněhistorické oborové konference 1972 v Právníku, roč. 112, 1973, str. 421.